

احمد گلچین معانی، خداوند معانی

بهر روز ایمانی

صافی آینه داشت، سعید نفیسی که در نفاست قدر، یگانه بود و بر ایرانیان مایه سعادت، غلامحسین یوسفی که یوسفی بود در کنعان دانش، سید ضیاءالدین سجادی که در خاقانی پژوهی چنان ضیایی داشت که روح شادی آبادی^۱ بر او سجده می برد، و . . .

زنده یاد احمد گلچین معانی، این باغبان گلزار معانی که امسال، گلچین اجل، گل وجودش را از بوته هستی کند و پرپرش نمود. اگر چه گل وجودش پژمرد، اما گلاب نوشته های او، دماغ جان ما را معطر می کند. روحش غریق دریای بی کرانه آمرزش خداوندی بادا.

آنکه از سر دادگری و به دیده انصاف، بر کاروان هند بنگرد، در می یابد که استاد گلچین معانی، این کاروان گرانمایه را با چه مایه جلال و جمال و با چه پایه کمال، به سر داشته است. اگر تاریخ تذکرة های فارسی را بر رسد و بخواند، می بیند که این کتاب در تاریخ ادبیات فارسی، از چه ذکری ماندگار و نامی پایدار بهره مند است. کمتر پژوهشی، اینچنین مستند و محققانه، به وجود پیوسته است. اگر مکتب وقوع را به دیده آورد، وجود واقعه ای شگرف را در عرصه زبان و ادب پارسی درمی یابد. و اگر . . .

رشته سخن را به زبان و بیان خود استاد گلچین معانی می سپاریم تا برایمان از زندگی خود بگوید:

«نامم احمد، نام خانوادگیم گلچین معانی و تخلصم گلچین است. ولادتم در هجدهم دی ماه سال هزار و دویست و نود و پنج شمسی در تهران واقع شده است. در سال ۱۳۱۳ پس از طی تحصیلات مقدماتی، به استخدام وزارت دادگستری درآمد و در ثبت کل مملکتی مشغول خدمت شده، به مدت بیست و شش سال مدارجی را پیمودم، و پانزده سال در دادگاههای بدوی و تجدید نظر تعدیل مال الاجاره ها عضویت اصلی داشتم. در تیرماه ۱۳۳۸ قصیده ای برای جلب موافقت اولیای امور به مطلع ذیل سروده، از آن شغل پر دردر نجات یافتم:

هرچند که یک ره خبر از خویش ندارم
جز وادی تحقیق، رهی پیش ندارم
کارم همه تحقیق در اوراق تحقیق است
وز خویشتم غافل و تشویش ندارم

مصروف کتابست مرا تا نفسی هست
از عمر، گرفتم نفسی بیش ندارم

(زنده یاد استاد گلچین معانی، دیوان گلچین، ص ۱۰۹)

مردانی بزرگ و نامور در دیار ما زیستند و درگذشتند که هر یک، در توانگری، ژرفایی و گستردگی فرهنگ ایرانی - اسلامی، به جان و دل کوشیدند و چه مایه رنج می بردند تا این درخت تنومند، ریشه در دل روزگار بدواند و همواره پربار باشد. کشور ما در رشته های گوناگون علمی، هنری و ادبی، فرهیختگان و فرزنانگانی گرانمایه در دامن خود پرورده که در برجستگی و شناسایی چهره فرهنگی مان به جهان، تلاشهای بسیاری ورزیده اند. گذشته از شمار بی شمار دانشوران نامی ایران در روزگاران کهن و سده های پیشین، به روزگار خودمان، اگر تنها در حوزه ادب پارسی، گشت و گذاری کنیم، به نامهایی پر آوازه و چهره هایی پر فروغ بر می خوریم که ادب پارسی را به جان و دل پاس داشتند. چهره هایی تابان چونان علامه دهخدا که خدای واژه پژوهان بود، ملک الشعراء بهار که چون ابر بهار، مایه شکفتگی بود، بدیع الزمان فروزانفر که در آسمان دانش و پژوهش، ستاره وار، فروزندی داشت، محمد معین که بی معاونت او، ادب پارسی نمی توانست سر بر افرازد، علامه قزوینی که تجسم علم و فرزوانگی بود، عباس اقبال آشتیانی که اقبال بلندش، او را به دیده قبول نشانند، مجتبی مینوی، آن پرنده مینوی که پهنه ادب پارسی، به وجودش مینو نشان بود، علی اصغر حکمت که حکمتی ژرف و بزرگ داشت، محیط طباطبایی که محیطی بود آکنده از گوهرهای معنی، ذبیح الله صفا که دلی به

چند در دیوان نشستن برخیز و دیوان واگذار

نیستی دیوانه، دیوان را به دیوان واگذار

از سال ۱۳۳۰ تا ۱۳۳۸ بعد از ظهرها در کتابخانه ملی ملک خدمت کرده‌ام. از اول اسفند ۱۳۳۸ به مجلس شورای ملی انتقال یافتم و پس از چهار سال خدمت در کتابخانه مجلس، در اسفند ماه ۱۳۴۲ به تقاضای خود بازنشسته شدم.

در مرداد ماه سال ۱۳۴۳ به دعوت نیابت تولیت وقت، برای تنظیم فهرست کتب خطی آستان قدس رضوی به مشهد مقدس نقل مکان کردم. در سازمان مربوطه با انعقاد قراردادی سه ساله - که چهار بار تجدید شد - نخست به سمت کارشناس امور کتابخانه‌ها و سپس با حفظ سمت، به عنوان مشاور فرهنگی نیابت

تولیت، جمعاً دوازده سال اشتغال داشتم و علاوه بر کارهای مختلف و خدماتی که انجام دادم، پنج جلد فهرست نیز تألیف کردم و بدین ترتیب، کلاً بیست و پنج سال در کتابخانه‌های ملک و مجلس شورای ملی و آستان قدس عمر گذرانیده‌ام.

در حین خدمت دولت، به تحصیلات خود ادامه داده و از محضر بسیاری از اساتید نامدار و دانشمندان بزرگوار استفاده کرده‌ام. همیشه با کتاب سر و کار داشته و در شمار کتابشناسان معدود به حساب آمده‌ام. در سال ۱۳۵۶ شورای دانشکده

ادبیات و علوم انسانی مشهد، به پیشنهاد استاد گرانقدر، دکتر غلامحسین یوسفی و با تأیید شورای مربوط، صلاحیت علمی بنده را برای تدریس در دوره‌های فوق لیسانس و دکترای زبان و ادبیات فارسی تصویب کرد و تا دانشگاهها تعطیل نشده بود، بدین خدمت اشتغال داشتم.^۲

دانشورزی استاد گلچین معانی بر چهار بخش است:

۱. پژوهش ۲. تصحیح متون، که خود گونه‌ای سترگ از پژوهش است ۳. فهرست نگاری ۴. سرایندگی.

پژوهش

حضور و فعالیت بیست و اندی ساله استاد در کتابخانه‌های ملک، مجلس شورای اسلامی و کتابخانه آستان قدس رضوی، و

در پی آن، تفرق و تعمق وی در بطون متون خطی، از وی پژوهشگری بزرگ ساخت که پژوهشهایی آکنده از نکات بهامند و آگاهیهای تازه است. پژوهش وی در تذکره‌شناسی، از ژرفایی و گستردگی بسیاری بهره‌مند است. ایشان در تاریخ تذکره‌های فارسی، تنها به معرفی تذکره یا شرح حال مؤلف آن نپرداخته، بلکه «ارزش ادبی و تاریخی کتاب را نیز به دقت تعیین کرده و هر تذکره عصری و دست اولی را که به دست آورده، فهرست محتویات آن را، با دقت و ملاحظات انتقادی در کتاب آورده و اگر علاوه بر آن، نکته‌ای مهم در آن کتاب یافت می‌شده، آن را نیز در معرفی خویش عنوان کرده است تا فایده آن عام‌تر شود».^۲ یکی دیگر از امتیازات بارز تاریخ تذکره‌های فارسی «دقت نظر مؤلف و استقصای

وی در گردآوری هر چه شامل‌تر مراجع است».^۴ استاد گلچین در کتاب یاد شده، پس از معرفی هر تذکره و ذکر محتویات آن، مشخصات نسخه‌های چاپی و خطی آن را هم متذکر شده که این تذکر، بر غنا و گرانمایی اثرش افزوده است.

کاروان هند، پژوهش دیگر استاد درباره شاعران سفر کرده به هند نیز از جامعیت و غنای ویژه‌ای بهره‌مند است. بیشترین سرچشمه‌ها و مستندات استاد در تألیف و سامان بخشیدن این تذکره گرانمایه و سترگ، منابع خطی است، یعنی منابعی که آگاهیهای تازه را می‌توان از دل آنها بیرون کشید. ایشان، متن

تذکره‌هایی کلان، چون خلاصه‌الاشعار، عرفات العاشقین، خیرالبیان، صحف ابراهیم، ریاض الشعرا و نیز بسیاری از تذکره‌های با نام و گمنام دیگر را کاویده‌اند و مورد تفحص و مطالعه قرار داده‌اند و شرح حال شاعران مورد نظر خود را از آنها برگرفته و در کتاب خود ثبت نموده‌اند. استاد نجیب مایل هروی نوشته‌اند: «... کاروان هند، بابتی بزرگ بر روی تحقیقات و مطالعات ادبی، تاریخی، سیاسی در قلمرو زبان و فرهنگ فارسی گشوده است... مؤلف ادیب آن، ناآگاهیهای معاصران را نسبت به سوق و سیاق شعر و شاعری و فکر و فرهنگ این دوره متوجه بوده است و اثرش را با عبارت‌پردازیهای معاصران و تحریر امروزیه ساخت و بافت زبان فراهم نکرده، بلکه نص عبارات و عین لفظ و لغت اسناد و مأخذش را درباره احوال و آثار و کارهای اهالی کاروان هند در کتابش

گنجانده، و از این طریق، نمونه‌ها و نمایه‌های نشر و نظم یک دوره نویسندگی و سخنوری را نیز ارائه داده است، به طوری که کتاب مورد بحث، علاوه بر موضوع محوری و اصلی آن - که بررسی احوال و آثار اهالی کاروان هند است - برگزیده‌ای ارزشمند از نشر و نظم سبک هندی نیز محسوب تواند شد.^۵

پختگی، پرمایگی و ارزندگی پژوهشهای دیگر استاد گلچین را نیز می‌توان از دو نمونه پژوهش یاد شده ایشان قیاس گرفت. پژوهشهایی چون تذکرهٔ پیمانده، مکتب و وقوع در شعر فارسی، شهر آشوب در شعر فارسی، فرهنگ اشعار صائب، گلشن راز و شروح مختلف آن و نیز بسیاری از مقالات وی که حاکی از غور، تفحص و تجسس ایشان در صحیفهٔ سترگ زبان و ادبیات فارسی است.

عمیق‌ترین و ماندگارترین پژوهشهای استاد گلچین، در حوزه شعر دورهٔ صفوی است. در میان ادب‌پژوهان امروز، کسی را نمی‌توان یافت که چونان وی، با ظرایف و طرایف سبک هندی آشنا، بر شرح حال شاعران دورهٔ صفوی آگاه و در شناخت و بررسی سیر و تطور شعر این دوره، متخصص باشد. وی نخستین کسی است که محققانه دربارهٔ مکتب وقوع، رساله‌ای مستقل با شواهد و مصادیق بسیار، تألیف کرده و چهره‌های برجسته و نامهای گمنام این شیوهٔ سرایندگی را شناسانده است. تألیف و تدوین کاروان هند، استاد گلچین را به عنوان یکی از هندشناسان بزرگ معرفی کرد، تا آنجا که پرفسور نذیر احمد، او را در زمینهٔ پژوهش ادبیات فارسی در هند، برتر از دانشمندان غربی و شرقی دانست که در موضوع یاد شده، پژوهشهایی را ساخته و پرداخته‌اند.^۶ چندی از پایان‌نامه‌های تحصیلی دانشجویان دورهٔ دکتری رشتهٔ زبان و ادبیات فارسی هند، به راهنمایی و اشراف استاد گلچین معانی، سر و سامان یافته‌اند.

تصحیح متون

در سال ۱۳۱۴ که استاد گلچین، به انجمن ادبی حکیم نظامی راه یافت و در جریان تصحیح خمسه نظامی، توسط زنده‌یاد وحید دستگردی قرار گرفت، با شیوهٔ تصحیح متون، آشنایی یافت. خود استاد، حکایت این آشنایی را چنین بیان نموده است:

«عشق و علاقه‌ای که بنده به کتاب خطی پیدا کردم تا رفته رفته در عداد کتابشنامان معدود شناخته شدم^۷، از آنجا پدید آمد که در اواخر سال ۱۳۱۴ که نوزده سال از سنین عمرم می‌گذشت، به انجمن ادبی حکیم نظامی راه یافتم و به سلسلهٔ استاد فقید، مرحوم وحید دستگردی پیوستم. در آن اوقات، بلکه تا آخرین روز

حیات استاد، جوانترین فرد آن انجمن بودم. در آن محضر پر فیض که محل تجمع استادان سخن بود و هفته‌ای یک شب، به ریاست مرحوم وحید تشکیل می‌یافت، کار اساسی و مفیدی که پیش از شعرخوانی اعضای انجمن صورت می‌گرفت، مقابله و تصحیح خمسهٔ نظامی بود. مرحوم وحید، قدیمی‌ترین نسخهٔ خمسهٔ نظامی را عمداً به دست بنده می‌داد و می‌فرمود که بخوانم، و بنده ناگزیر بودم اشعار نظامی را از روی آن نسخهٔ کهنسال با رسم الخط ناآشنایی که داشت، به صورت بلند بخوانم و دیگران با نسخه‌هایی که در دست داشتند، مقابله کنند و اختلاف قرائات را مذکور بدارند. جوانی نواخته و محبوب و شاعری مبتدی را در محضر استاد بزرگی چون وحید و سخن‌سرایانی غالباً منتهی در نظر بگیرید که در خواندن ابیات سخن سالار گنجه با رسم الخط عجیب و غریب نسخهٔ خطی مزبور تا چه حدی می‌بایستی اطراف و جوانب کار را بنگرد و پاس حیثیت خود را بدارد تا کلمه‌ای را به غلط نخواند و در چنان مجمعی، شرمنده و سرافکنده نشود. این تمرین اجباری، ولی ذوق انگیز، به زودی برای من امری عادی و اختیاری شد و مرا به کتابخانه‌ها کشید و به آنجا رسانید که علاوه بر نشر مقالات فنی عدیده، چندین کتاب در رشتهٔ کتابشناسی، تألیف و تدوین کنم، و اینها همه از برکت تربیت استاد بی‌ظنیر و صاحب نظر، وحید بوده است که از نخستین دیدار، جوهر و استعداد این کار را در وجنات من دیده و دریافته بود.^۸

نخستین کتابی که استاد گلچین به تصحیح آن پرداخت، تذکرهٔ یخچالیه نام داشت. این کتاب در سال ۱۳۲۱ نشر یافت. در سال ۱۳۳۰، استاد گلچین، به خدمت در کتابخانه ملک پرداخت و از نزدیک با متون خطی آشنایی یافت. این مدت، هشت سال طول کشید. در سال ۱۳۳۶ متن مصحح و منقح لطائف الطوائف فخرالدین علی بیهقی را به بازار فرهنگ و ادب روانه ساخت. در سال ۱۳۳۸ در کتابخانهٔ مجلس شورای ملی به کار پرداخت و پس از چهار سال خدمت، در اسفند ماه ۱۳۴۲ به درخواست خود بازنشسته گردید. استاد در مدت حضور و فعالیت خود در کتابخانه مجلس، دو کتاب گران ارج تذکرهٔ میخانه و تاریخ ملازاده در ذکر مزارات بخارا را تصحیح و تحقیق نموده و به جامعهٔ فرهنگی ایران عرضه داشت. در مرداد ماه ۱۳۴۳ به دعوت نیابت تولیت وقت آستان قدس رضوی، به مشهد رفت و به تنظیم فهرست کتب خطی کتابخانه آستان قدس رضوی پرداخت. همکاری وی با کتابخانه آستان قدس، دوازده سال به درازا کشید. در سال ۱۳۵۶ به دانشگاه فردوسی مشهد راه یافت و به تدریس دورهٔ

کارشناسی ارشد و دکتری رشته زبان و ادبیات فارسی پرداخت. تذکره منظوم رسته و الايضاح عن اصول صناعة المساح دو متنی بودند که استاد، نخستین را در سال ۱۳۴۴ و دومین را به سال ۱۳۴۷ منتشر کرد.

در نمایه بالا، تنها کتب مورد تصحیح استاد، نامبرده شده است. ایشان، رساله‌های کوتاهی نیز به تصحیح و تحقیق پیوسته‌اند که در مجلات مختلف چاپ شده و ما در سطور بعد، به معرفی آنها خواهیم پرداخت. با وجود رسالات و کتب گرانمایه‌ای که استاد، تصحیح نموده‌اند و چاپ کرده‌اند، ای کاش به تصحیح و احیای چند تذکره خوب نیز می‌پرداختند، تذکره‌هایی چون ریاض الشعراء که نسخه‌های متعددی از آن در دست است، تذکره خیرالبیان که چند نسخه از آن در کتابخانه‌های داخل و خارج از کشور محفوظ است، تذکره بزرگ خلاصه الاشعار که نسخه‌های پراکنده‌ای از آن در گوشه کتابخانه‌ها، غبارآلوده بر جای مانده‌اند و...

فهرست نگاری

فهرست نگاری کتب و رسائل خطی، افزون بر تخصص ویژه، اطلاعات دامنه‌داری را می‌طلبد. اطلاعاتی که استاد گلچین، در گنجینه خود داشتند و آنها را در فهرست نگاریهای خود جاری می‌ساختند. ایشان، کتابشناس بودند و این خود، توفیق و امتیاز بزرگی برای او بود در شناسایی نسخ خطی. فهرستی که ایشان برای پاره‌ای از دست‌نوشته‌های کتابخانه آستان قدس رضوی، تألیف و تدوین نموده‌اند، مستندترین و عالیترین نمونه فهرست نگاری کتب خطی به شمار می‌رود. در فهرس مزبور، تنها عناوین کتب، مذکور نیست، بلکه مایه‌های ارزشمندی از اطلاعات تاریخی، ادبی، کتابشناسی، تاریخ ادبیات و... نیز در آنها می‌توان یافت.

سرایندگی

اگر سروده‌وار تراویده از ذوق نوجوانی پانزده ساله را شعر تلقی کنیم، باید بگوییم که استاد گلچین - بنا بر گفته خود - در پانزده سالگی، گام به وادی شعر، این جلوه‌گاه عواطف و احساسات ناب بشری نهاد و در پی تجربه اندوزی و دانش‌ورزی، به حلقه غزل‌سرایان معاصر درآمد. از زبان ایشان می‌شنویم: «از سیزده سالگی، جسته گریخته، مصراع‌ی و بیت‌ی از طبعم سر می‌زد و چون احساس ذوق شعر در خود کردم، به مطالعه روزنامه‌های نسیم شمال و توفیق پرداختم، و از پانزده سالگی رسماً قدم در وادی شاعری نهادم و

نخستین شعرم که نشر یافت، درمذمت تریاک بود که به دستور برادرم و به خواهش مدیر یک کارخانه جوراب بافی که عده زیادی از کارگزارانش معتاد به افیون بود، گفتم.

در محیط اداری ثبت، به ندرت، بی سواد دیده می‌شد و همکاران من غالباً فاضل و دانشمند و بعضاً شاعر بودند. آشنایی و دوستی من با امیری فیروزکوهی از همان جا شروع شد، و به وسیله او با مرحوم رهی معیری ارتباط پیدا کردم و سالیان متمادی، ما سه تن با هم مأنوس و مألوف و معاشر و محشور بودیم، گاهی هم برای سرگرمی و طبع آزمایی، اشعار طرحی می‌ساختیم...»

در پایان سال ۱۳۱۴ که استاد گلچین به انجمن ادبی حکیم نظامی راه یافت و با نظامی پژوه نامور، زنده‌یاد وحید دستگردی، باب آشنایی گشود، در اثر حشر و نشر با ادبا و شعرای انجمن یاد شده، سرایندگی را جدی گرفت و به شکوفایی هر چه بهتر و بیشتر طبع شاعری خود پرداخت. بعد از درگذشت استاد وحید دستگردی، و پیش از آنکه فرزند وی، مرحوم محمود وحیدزاده، اقدام به نشر مجله ارمان و تشکیل مجدد انجمن حکیم نظامی کند، به پیشنهاد استاد گلچین، همدمان و هم‌رهان انجمن، در منزل زنده‌یاد محمد علی ناصح، غنچه‌وار فراهم آمدند و انجمن ادبی ایران را بنیاد نهادند. استاد گلچین تا در تهران می‌زیست، همواره و پیوسته در آن محفل انس، شرکت می‌جست و چون شمع نور و شور به محفل می‌بخشید. در پایان سال ۱۳۲۵ رئیس آن روزگار فرهنگستان ایران، مرحوم حسین سمیعی (ادیب السلطنه) صد و بیست تن از شعرا، فضلا و ادبا و دانشمندان نامی را به عمارت فرهنگستان، واقع در پشت مدرسه عالی سپهسالار (مدرسه عالی شهید مطهری امروزی) فرا خواند و انجمن ادبی فرهنگستان ایران را پایه‌گذاری نمود که تا پایان زندگی ادیب السلطنه (۱۳۳۲) تداوم یافت. انجمن یاد شده، دارای یک رئیس بود و دو نایب رئیس و سه دبیر و یک خزانه‌دار که به مدت یک سال برگزیده می‌شدند. سال اول، ریاست انجمن را ملک‌الشعرا بهار بر عهده داشت و سالهای پسین، ادیب السلطنه، خود ریاست آن را بر عهده گرفت. استاد گلچین معانی، از آغاز بنیانگذاری انجمن تا پایان برگزاری آن، دبیر اول و رئیس دبیرخانه آن بود. اشعار استاد گلچین در نشریات نسیم شمال، توفیق، ارمان، امید، تهران‌مصور، قیام ایران، خبردار، پاباشمل، صدای ایران، ملانصرالدین و... چاپ شده است. نمایه‌ها و نمونه‌هایی از سروده‌های استاد را می‌توان در دیوان گلچین که به سال ۱۳۶۲ از جانب انتشارات ما در تهران منتشر شده، یافت. استاد گلچین در موضوعات گوناگون و در قوالب

متعدد، طبع آزمایی نموده، اما در غزلسرایي از ذوق و طبعی لطیف و سرشار از حس و عاطفه بهره مند است. استاد بزرگوار، زنده یاد غلامحسین یوسفی نوشته اند: «گلچین، بیشتر غزل سراسر است، چنانکه در دیوان او قریب یکصد و پنجاه صفحه به غزلیات اختصاص یافته است. . . در دیوان گلچین، غزلهای گبیرا و با حال می توان یافت. . . با همه آشنایی گلچین با سبک معروف به هندی و تتبع در آثار صائب و دیگران، غزل وی تحت تأثیر مضمونهای پیچیده و ناپیوسته آن واقع نشده است»^{۱۰}

فهرست آثار

استاد گلچین معانی، آثار متنوع و متعددی از خود به یادگار نهاده است. شمار این آثار را می توان در چند بخش گنجانند:

۱. پژوهش (کتابها و مقالات تحقیقی)

۲. تصحیح (تصحیح متون و کتب مستقل و رساله های کوتاه)

۳. فهرست نگاری

۴. سرایندگی

بیش از صد مقاله تاریخی و ادبی از استاد گلچین در مجموعه ها و مجلات متعدد به چاپ رسیده که هر یک، حاوی نکات بهامند و اطلاعات تازه است.^{۱۱} مقالات وی بیشتر به شرح حال شاعران و معرفی کتب، اختصاص یافته است. در اینجا دامن سخن را فرا می چینیم و به معرفی آثار ایشان می پردازیم.

تصحیح کتابها

(سیاهه کتابها بر پایه سال چاپشان، سامان یافته است)

۱ - تذکره یخچالیه: تألیف میرزا محمد علی مذهب اصفهانی، متخلص به بهار، تهران، شرکت تضامنی حیدری، چاپ اول: ۱۳۲۱، چاپ سوم: بدون تاریخ طبع، ۱۹ + ۱۵ + ۳ ص.

میرزا محمد علی مذهب از سرایندگان دوره قاجار، در این کتاب، کردار ناپسند و گفتار ناسودمند شماری از یاهو سرایان و هرزه رایان روزگار خود را به نثری انتقادآمیز و طنزآلود بیان کرده است.

۲ - لطائف الطوائف: تألیف مولانا فخرالدین علی صفی،

تهران، اقبال، ۱۳۳۶، سی و سه + ۴۶۲ ص (این کتاب، چندین بار مورد تجدید چاپ قرار گرفته است)

این کتاب علاوه بر داشتن فوائد تاریخی بسیار و نکات ادبی بی شمار، مجموعه نفیسی است از لطائف و طرائف طبقات مختلفه که مؤلف دانشمند آن، با ذوق سرشار شاعرانه و طبع دقیق یاب و

نکته سنج خوبستن، در جمع آوری و تنظیم و تدوین آن سالها رنج برده تا چنین اثری سودمند و نغز و دلپسند با نثری بسیار ساده و روان که هیچ گونه تکلفی در آن به کار نرفته است، از خود به جا نهاده...^{۱۲}

۳ - تاریخ ملازاده در ذکر مزارات بخارا: تألیف احمد بن محمد المدعو به معین الفقرا، تهران، ابن سینا، ۱۳۳۹، شانزده + ۱۱۱ ص، چاپ دوم: تهران، پژوهشکده فرهنگ خراسان، ۱۳۷۰، شانزده + ۱۱۱ ص.

این کتاب که از مشاهد و مراقد بخارا و نواحی آن نشان داده، از نظر احتوا بر مطالب تاریخی و اشتمال بر تراجم صد و شصت تن از علما، فقها، مشایخ صوفیه، سلاطین و صدور قضات بخارا، یکی از منابع معتبر و مهم زبان فارسی است که در آغاز سده نهم هجری، تألیف شده است.

۴ - تذکره میخانه: تألیف ملا عبدالنبی فخرالزمانی قزوینی، تهران، اقبال، ۱۳۴۰، ۴۴ + ۱۰۱۱ ص (این تذکره، چندین بار، تجدید چاپ شده، از جمله در سال ۱۳۶۷ به چاپ پنجم رسیده که دارای افزوده هایی است).

این تذکره که در سال ۱۰۲۸ هجری، تألیف گردیده، در بردارنده تراجم احوال ساقی نامه سرایان و ساقی نامه های ایشان است.

۵ - تذکره منظوم رشحه: تصنیف محمد باقر رشحه اصفهانی در ۱۲۵۰ هجری قمری، تهران، مؤسسه چاپ و انتشارات امیرکبیر، ۱۳۳۴، ۱۴ + ۱۰۰ ص.

این تذکره، مشتمل بر ذکر ۱۳۷ تن از سرایندگان نیز نخستین سده سیزدهم هجری است.

۶ - الايضاح عن أصول صناعة المسحاح: تألیف ابومنصور عبدالقاهر بن طاهر بن محمد بن عبدالله تمیمی، ترجمه ابوالفتوح منتجب الدین اسعد بن محمود اصفهانی، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۷، ۶ + ۱۸۲ ص.

این رساله که در دانش مساحت است، با مقدمه استاد گلچین معانی، به صورت افست از روی نسخه خطی، چاپ شده است.

رساله های کوتاه

(سیاهه این رساله ها، بر پایه حروف الفبا تنظیم شده است)

۱ - آتشکده آقا صادق تفرشی و مثنوی آذر: مجله دانشکده ادبیات مشهد، سال سوم، شماره اول، بهار ۱۳۴۲، ص ۵۱ - ۲۳.

آتشکده که به سوز و گداز هم موسوم است، مثنوی است در ۲۰۸ بیت که آقاصادق تفرشی، از سرایندگان دوره نادری (در گذشته ۱۱۶۰ هـ ق) آن را به دستاویز عشق زنی (ظاهرا هندی) در مشهد سروده است. مثنوی آذر، سروده آذر بیگدلی، مؤلف تذکره نامی آتشکده است.

۲- ابر گهریار: نشریه دانشکده ادبیات تبریز، سال هفدهم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۴۴، ص ۵۰۰-۴۹۰ آریانا، ج ۲۷ (۱۳۴۷)، شماره اول، ص ۳۳-۲۷.

ابر گهریار، منظومه‌ای است عارفانه از میرزا ارشد برنابادی، از سرایندگان گمنام سده یازدهم هجری که به پیروی از مخزن الاسرار نظامی گنجوی سروده است. متن کامل این منظومه به تصحیح و

اهتمام استاد نجیب مایل هروی، چاپ شده است. ۱۳

۳- اختیارات منظوم (یک نسخه کهنسال و ناشناخته): فرهنگ ایران زمین (ج ۲۱)، تهران، ۱۳۵۴، ص ۱۱۷-۱۰۶.

رساله‌ای است در اتصالات قمر به کواکب دیگر در بروج اثنا عشر، مشتمل بر دوازده دایره که هر دایره، مدیل به سی و شش قطعه چهاربیتی در اوزان مختلف عروضی است.

۴- السوانح فی العشق: سالنامه کشور ایران، سال بیست و یکم، ۱۳۴۵، ص ۳۶۶-۳۰۵.

رساله عارفانه‌ای است از احمد غزالی که استاد گلچین معانی، آن را بر پایه دستنوشته‌ای از کتابخانه آستان قدس رضوی - که در سال ۸۸۴ هجری به دست محمود الرومی کتابت گردیده - مورد تصحیح و پژوهش قرار داده است.

۵- انشأعلامة العلمای... که لفظ عربی در آن نیست: تحقیق در مبدأ آفرینش، ج ۲ (۴۳-۱۳۴۲)، شماره ۱۰، صص ۲۸-۲۷.

رساله‌ای از جلال الدین محمد دوانی است.

۶- تاریخ یادگار: یغما، سال شانزدهم، شماره ششم، شهریور ماه ۱۳۴۲، ص ۲۸۷-۲۸۳. این رساله، شامل یادگاربهایی قابل ذکری است که مردم

بی بند و بار، بر در و دیوار مدرسه مادر شاه اصفهان نوشته‌اند، و محمد باقر نامی به دستور سلطان مسعود میرزا (ظل السلطان) در سال ۱۲۹۱، بخشی از آنها را ضبط و ثبت نموده است.

۷- تصحیح یک رباعی از جمال الدین محمد بن نصیر، وزیر سلطان غیاث الدین غوری: یادگار، سال دوم، شماره دهم، خرداد ماه ۱۳۵۲، ص ۶۸-۶۳.

۸- تصحیح یک قصیده از دیوان حکیم ناصر خسرو: یادنامه ناصر خسرو، مشهد، دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۵۵، ص ۴۵۰-۴۴۴.

۹- خافقاه و مقبره صدرالدین ابراهیم بن سعدالدین حموی جوینی: مجله دانشکده ادبیات مشهد، سال هفتم ۱۳۵۰، شماره چهارم، ص ۸۸۶-۸۶۸.

این رساله را محمد حسن اعتماد

السلطنه تألیف کرده و استاد گلچین معانی، آن را بر پایه نسخه منحصر به فرد کتابخانه آستان قدس رضوی، مورد

تحریر و تحقیق قرار داده است. رساله یاد شده با عنوان «تحقیق در مقبره صدرالدین حموی» بار دیگر به کوشش

محمد سلیمانی ساوجی، در میراث اسلامی ایران (دفتر ششم) چاپ شده است. ۱۴ آقای ساوجی، هیچ اشاره‌ای به

کار استاد گلچین معانی نکرده است.

۱۰- خطاب و عتاب میرداماد به ملا عبدالله شوشتری: وحید، سال ششم، شماره پنجم، اردیبهشت ماه

۱۳۴۸، ص ۳۶۸-۳۶۳.

این گفتار، منقول از سفینه نظم و نشر شماره ۶۴۱ کتابخانه آستان قدس رضوی (مورخ ۱۰۵۵) و مجموعه دواوین و منتخبات شماره ۹۶۲ همان کتابخانه (تحریر نیمه سده یازدهم هجری) است.

۱۱- دیباچه انیس الارواح: مجله دانشکده ادبیات مشهد، سال چهارم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۴۷، ص ۳۷۵-۳۳۰.

انیس الارواح در رساله‌ای در موسیقی، تألیف میرزا ابراهیم بن کاشف الدین محمد یزدی است که در یک مطلع، سه مقصد و یک خاتمه به نام شاه عباس اول نوشته است.

۱۲- رساله در علم سیاق: مجله دانشکده ادبیات دانشگاه

نسخه احوال

هر چند که یک ده خراز خویش ندادم
جز داری تحقیق به پیش ندادم
از قافله رفت مرا هست خبرها
لیکن خبر از زندگی خویش ندادم
لارم به تحقیق در ادراک حقیق هست
در خورشتم غافل تویش ندادم
مصرف کتابت مرا تا نفسی هست
از عمر گرفتم نفسی پیش ندادم
گر که غم ز روز تو عوام هست به خروار
گو باش، که من جز بزم من پیش ندادم
شد کتب من و من، که نرسیدم به درون
خاک که بهر دست تو درویش ندادم
می نوش و کوشی بزم، که در عالم تحقیق
من جز دل ریشی که خوردیش ندادم
بسیوده نه از بار و دیار آمده ام دور
اتید به ایران، چنانگیش ندادم
عمرم سپری گشت به وصل تو بنمیر
عقلی که بر وصل تو اندیش ندادم
گلچین بجز این مطلع غم‌ای نهایی...
صدیق منالی من دل ریش ندادم:

«جز نسخه احوال گمان پیش ندادم»
«هرگز نظری بر ورق خویش ندادم»
محمد گلچین معانی

دستخط استاد احمد گلچین معانی

تهران، سال دوازدهم (۴۳ - ۱۳۴۲)، ص ۳۶۳ - ۳۵۵.

این رساله از ابواسحاق غیاث‌الدین محمد کرمانی است.

۱۳ - سرشماری در تهران در زمان ناصرالدین شاه: یغما، سال سیزدهم، شماره چهارم، تیرماه ۱۳۳۹، ص ۲۱۱ - ۲۰۷.

«مرحوم مهندس عبدالغفار اصفهانی «حاج نجم‌الملک» به فرمان ناصرالدین شاه، با هشت تن از شاگردان خود به اسامی: محمد حسن میرزا، علیخان ولد ملک‌الشعرا، علیخان ولد قاسمخان، میرزا علی اکبر، سلیمان خان، سلیمان قلیخان، حسینعلی خان، عباسعلی خان، جمعیت تهران را در مدت دو ماه سرشماری کرده، ساکنین هر محله را از مرد و زن و طفل و جوان، غلام و خواجه و کنیز، مالک و مستأجر، تهرانی و آذربایجانی و اصفهانی و متفرقه از شیرازی و کاشانی و عراقی و غیره، و مسلمان و ارمنی و یهودی و فرنگی، و تعداد خانه‌ها، گرمابه‌ها، کاروانسراها، مساجد، مدارس، یخچالها، دستگاههای کوره‌پزی، تکایا حتی اصطبلهای شخصی را تعیین کرده است.

وی هشت نفر مزبور را به چهار دسته تقسیم کرده، هر دسته را به همراهی یک فرآش مدرسه و دو نفر از سربازان مهندس، به محلات شهر فرستاده و خود مرتباً سرکشی می‌کرده و تعلیمات لازم می‌داده.»

نسخه‌ای از سیاهه این سرشماری، به نام «کتابچه تعداد نفوس شهر تهران» در کتابخانه مجلس شورای اسلامی، به شماره ۲۱۲۳ محفوظ است که استاد گلچین معانی، در این گفتار، به نقل آن پرداخته است.

۱۴ - فتوت‌نامه ناصری: فرهنگ ایران زمین (ج ۱۱)، تهران، فرهنگ ایران زمین، ۱۳۴۲، ص ۱۰۱ - ۹۳. این فتوت‌نامه سروده مولانا ناصری از سرایندگان سده هفتم هجری است که در آناطولی شرقی می‌زیسته.

۱۵ - کنوز الأسرار و رموز الأحرار: مجله دانشکده ادبیات تهران، سال چهاردهم، شماره چهارم، فروردین ۱۳۴۶، ص ۵۰ - ۱.

این رساله، شرح منظوم رساله السوانح فی العشق احمد غزالی است.

۱۶ - وصایای افلاطون شاگرد خویش را ارسطاطالیس: وحید، سال هشتم، شماره مسلسل ۸۷، اسفندماه ۱۳۴۹، ص ۳۹۹ - ۳۸۵.

این وصایا، منقول از یک مجموعه رسائل خطی محفوظ در کتابخانه مجلس شورای اسلامی است که به دست کاتبی به نام

علی بن محمود بن... کتابت شده است. استاد گلچین معانی در پایان وصایا، فهرست مندرجات مجموعه یاد شده را نیز ذکر نموده است.

۱۷ - یک رساله نفیس و کهنسال هنری: نشریه دانشکده ادبیات تبریز، سال چهاردهم، شماره سوم، پائیز ۱۳۴۱، ص ۳۱۰ - ۲۸۷.

این رساله، پنجمین رساله مجموعه خطی شماره ۲۴۵۹ کتابخانه مجلس شورای اسلامی در بیان کاغذ و رنگ است.

۱۸ - یک نامه تاریخی از قائم مقام فراهانی که تا کنون، نشر نیافته است: وحید، سال سوم، شماره مسلسل ۲۵، دی ماه ۱۳۴۴، ص ۳۱ - ۲۹.

نامه‌ای است که قائم مقام، به فرزندش میرزا اسحق نوشته و از تقی، پسر کربلایی قربان - امیرکبیر نامی ایران - سخن به میان آورده است.

تالیفات

۱ - شهر آشوب در شعر فارسی: تهران، مؤسسه چاپ و انتشارات امیرکبیر، ۱۳۴۶، ۶ + ۱۷۸ ص.

این کتاب در بردارنده شرح حال شهر آشوب سرایان و شهر آشوبهای آنان است. استاد گلچین، پس از نشر این کتاب، با استقصای بیشتر، شهر آشوبهای دیگری به دست آورده که ذخیره‌ای برای چاپ دوم است.

۲ - مکتب وقوع در شعر فارسی: تهران، بنیاد فرهنگ ایران، چاپ اول ۱۳۴۸، ۷۱۲ ص، مشهد، انتشارات دانشگاه فردوسی، چاپ دوم ۱۳۷۴، ۸۷۱ ص.

۳ - تاریخ تذکره‌های فارسی: تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ج اول: ۱۳۴۹، ۷۶۵ ص.

ج دوم: ۱۳۵۰، ۱۰۲۹ ص، چاپ دوم: تهران، سنایی، ۱۳۶۳.

۴ - گلزار معانی: تهران، چاپ اول ۱۳۵۲، ۱۹ + ۷۸۱ ص، چاپ دوم: تهران، سلسله نشریات ما، ۱۳۶۳، ۸۰۶ ص.

مجموعه‌ای است حاوی نخبه آثار مشاهیر علم و ادب و خوشنویسان زمان در دوره جنگ جهانی دوم (۱۳۱۸ - ۱۳۲۴) به خط خود ایشان که بعداً با افزودن عکس نویسندگان و تراجم برخی از آنان، همچنین تاریخ و محل ولادت و وفات و مدفن، تکمیل شده و در ۸۱۱ ص به سال ۱۳۵۲ به چاپ عکسی افست، نشر یافته است.

- ۵- تذکره پیمانده (ساقی نامه‌ها و ساقی نامه سرایان): مشهد، دانشگاه فردوسی مشهد، چاپ اول ۱۳۵۹، ۱۷ + ۶۲۱ ص. تهران، سنایی، چاپ دوم ۱۳۶۸، ۱۷ + ۶۱۷ ص.
- این کتاب، ذیلی است بر تذکره میخانه و دربردارنده ۶۲ ساقی نامه با شرح حال سرایندگان آنها.
- ۶- فرهنگ اشعار صائب (۲ ج): تهران، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، چاپ اول ۱۳۶۴، ج اول: پنجاه و یک + ۴۰۳ ص از حرف «آ» تا «ز»، ج دوم: از ص ۴۰۵ تا ص ۸۱۸ از حرف «س» تا «ی»، چاپ دوم (با تجدید نظر و اصلاحات و اضافات)، تهران، امیرکبیر، ۱۳۷۳، جلد اول: ۴۹۶ ص، ج دوم: ۵۶۷ ص.
- ۷- مضامین مشترک در شعر فارسی: تهران، شرکت انتشاراتی پازنگ، ۱۳۶۹، ۳۱ + ۲۹۷ ص.
- ۸- کاروان هند (۲ ج): مشهد، مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۶۹، چهل و چهار + ۱۶۷۵ ص.
- ۹- تکلمه امثال و حکم (آماده برای چاپ)
- ۱۰- مجموعه یادداشتهای پراکنده (آماده برای چاپ)

مقالات تحقیقی

- ۱- آل بنجیر: مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد، سال پنجم، شماره دوم، تابستان ۱۳۴۸، ص ۲۲۳ - ۱۹۲.
- این گفتار، شامل تراجم احوال علما، عرفا، شعرا و... خاندان آل بنجیر با استناد بر تذکره گرانمایه و سترگ عرفات العاشقین و عرصات العارفین اوحدی بلیانی است.
- ۲- احوال و آثار خطائی قمی: نشریه دانشکده ادبیات تبریز، سال شانزدهم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۴۳، ص ۳۹۹ - ۳۹۱.
- خطائی قمی از سرایندگان سده سیزدهم هجری است.
- ۳- احوال و آثار شیخ علینقی کمره‌یی: مجله دانشکده ادبیات مشهد، سال سوم، شماره ۳ - ۲، تابستان و پائیز ۱۳۴۶، ص ۱۵۸ - ۱۲۷.
- علینقی کمره‌ای از سرایندگان عاشق پیشه پایان سده دهم و آغاز سده یازدهم هجری است.
- ۴- احوال و آثار ملک الشعراء غزالی مشهدی: مجله دانشکده ادبیات مشهد، سال چهارم، شماره ۳، پائیز ۱۳۴۷، ص ۲۳۸ - ۲۲۵.
- غزالی مشهدی از سرایندگان نامی و پر کار سده دهم هجری است.
- ۵- اسب ختلان: یغما، سال سیزدهم، شماره سوم، خرداد

۱۳۳۹، ص ۱۳۳ - ۱۳۱.

- نقل بخش کوتاهی از کتاب آداب الحربه والشجاعة فخرالدین مبارکشاه، معروف به فخر مدبر (در گذشته ۶۰۴ هجری) است.
- ۶- استاد و مراد خواجه حافظ: سالنامه کشور ایران، سال نوزدهم، ۱۳۴۳، ص ۲۶ - ۲۳، نوشته اند که قوام الدین ابواسحاق بن احمد بن طاهر بن ابی المعالی بنجیری، حافظ شیرازی را سمت استادی و مرادی داشته و ترقیات حافظ در شاعری، از قیل او بوده است.
- ۷- اشرف مازندرانی: نامه آستان قدس، شماره نوزدهم، آذرماه ۱۳۴۳، ص ۶۰۶۸.
- ملا محمد سعید اشرف، نامدار به اشرف مازندرانی، از سرایندگان نامی دوره صفوی و دخترزاده علامه مجلسی است.
- ۸- اشعاری از ملک الشعراء جلال الدین شاه خوافی: نشریه فرهنگ خراسان، سال سوم (۴۰ - ۱۳۳۹)، شماره پنجم، ص ۹ - ۶.
- احمد بن جلال الدین محمد، از رجال و نویسندگان نیمه نخستین سده نهم هجری است.
- ۹- اقدسی مشهدی: نشریه فرهنگ خراسان، سال سوم (۴۰ - ۱۳۳۹)، ص ۱۹ - ۱۱.
- حاجی عبدالواسع، متخلص به اقدسی و نامدار به اقدسی مشهدی، از سرایندگان سده یازدهم هجری است.
- ۱۰- باباطالب اصفهانی: نشریه فرهنگ خراسان، سال چهارم، شماره سوم (۴۲ - ۱۳۴)، ص ۸ - ۴.
- باباطالب از سرایندگان سده دهم هجری است.
- ۱۱- بابرنامه: آریانا، سال ۲۴ (۴۵ - ۱۳۴۴)، ص ۶۷۲ - ۶۶۱.
- بابرنامه را ظهیرالدین محمد بابر از پادشاهان گورکانیه هندوستان درباره فتوحات و جهاننداری و شرح حال خود، به زبان جغتایی تألیف کرده است.
- ۱۲- بابرنامه یا توزک بابری: نشریه فرهنگ خراسان، سال چهارم (۴۲ - ۱۳۴۱)، شماره ۸ - ۷، ص ۳۱ - ۱۶.
- ۱۳- بازیهای برد و باختی قرن سیزدهم: هنر و مردم، سال چهارم، شماره ۱۶۴، خرداد ماه ۱۳۵۵، ص ۴۵ - ۲۸.
- استاد گلچین معانی، در این گفتار، به معرفی رساله قمارنامه محمد امینی میرزای قاجار (چهل و چهارمین فرزند ذکور فتحعلی شاه) که به نام ناصرالدین شاه قاجار، مصدر می باشد، پرداخته و نمونه‌هایی از متن آن را نقل کرده است.

شماره نوزدهم، فروردین ماه ۱۳۴۹، صص ۲۱ - ۲۰، رساله خط (در بیان کاغذ و رنگهای الوان و نگاره‌ها و ترکیب مرکب و قلم و خط اوهل) یازدهمین رساله مجموعه خطی شماره ۶۱۵۰ کتابخانه مجلس است که به اهتمام آقای پرویز اذکائی در مجله هنر و مردم (دوره جدید)، شماره ۸۵، آبان ماه ۱۳۴۸، صص ۵۷ - ۵۱ چاپ شده است.

۲۲ - توضیحی درباره شعر همایون پادشاه: وحید، سال چهارم، شماره مسلسل ۴۷، آبان ماه ۱۳۴۶، صص ۱۰۵۰ - ۱۰۴۹.

۲۳ - جبر و مقابله عمرو عاص، میرزا علی اصغر خان اتابک در انجمن سادات اخوی: وحید، سال نهم، شماره نود و نه، اسفند ماه ۱۳۵۰، صص ۱۷۰۰.

یادداشت‌هایی کوتاه و حکایت وار است.
۲۴ - جلال طبیب شیرازی: یغما، سال چهاردهم، شماره چهارم، تیرماه ۱۳۴۰، صص ۱۸۲ - ۱۷۸.

جلال طبیب شیرازی، شاعر و پزشک نامی سده دهم هجری است.

۲۵ - چرا در هندوستان، ایرانی را مغول خواندند؟: وحید، سال سوم، شماره مسلسل ۳۶، آذرماه ۱۳۴۵، صص ۱۰۰۷ - ۱۰۰۲.

۲۶ - چشمان میل کشیده (گوشه‌ای از تاریخ): دانش، سال سوم، شماره هشتم، مهر ۱۳۲۳، صص ۴۳۰ - ۴۲۷.

در این گفتار، به طور اجمال از حوادثی یاد شده که منجر به میل کشیدن چشمان چندی از افراد خاندان آل مظفر به دست کسانشان گردیده است.

۲۷ - چند شاعر هروی: آریانا، ج ۲۷ (۱۳۴۸)، شماره سوم، صص ۴۱ - ۳۸.

۲۸ - حاجی محمد جان قدسی مشهدی: نشریه فرهنگ خراسان، سال دوم (۱۳۳۷)، شماره ۳ - ۲، صص ۳۷ - ۸.

قدسی مشهدی از سرایندگان نامی سده یازدهم هجری است.

۲۹ - حاجی محمد حسین خان نظام الدوله اصفهانی، صدر اعظم ایران: وحید، سال پنجم، شماره مسلسل ۵۱، اسفند ماه ۱۳۴۶، صص ۲۳۱ - ۲۲۵.

۳۰ - حاجی میرزا آقاسی و سلطان قاجار: یغما، سال بیستم، شماره دهم، دی ماه ۱۳۴۶، صص ۵۴۹ - ۵۴۷.

۳۱ - حافظ رودآوردی، پیشگویی شاعر: وحید، سال دهم، شماره مسلسل ۹۶، آذر ماه ۱۳۵۰، صص ۱۳۴۹.

۱۴ - تاریخ شاه طهماسب: یغما، سال هفدهم، شماره هشتم، آبان ماه ۱۳۴۳، صص ۳۵۸ - ۳۵۴.

استاد گلچین معانی در این گفتار، به شناسایی رساله‌ای در تاریخ از نویسنده‌ای ناشناخته - که شامل وقایع تاریخی ایران از آغاز سلطنت شاه طهماسب اول و احوال خانان ترکستان و ماورالنهر و سلاطین عثمانی از سال ۹۳۰ تا ۹۳۶ هجریست - پرداخته و نمونه‌هایی از متن کتاب را نقل نموده است.

۱۵ - تحفة الحبيب: نشریه فرهنگ خراسان، ج ۵، شماره ۴ - ۳، خرداد ماه ۱۳۴۳، صص ۱۷ - ۷.

تحفة الحبيب، تدوین فخری هروی از ادبا و سرایندگان سده دهم هجری است. وی در این رساله، غزلیات همدریف و هم طرح را به ترتیب حروف تهجی، یکجا فراهم کرده و در هر ردیف و طرح، دست کم، چهار غزل از سرایندگان پارسی زبان آورده است. استاد گلچین معانی در این گفتار، فهرست سرایندگان و شمار غزلیات مضبوط در رساله یاد شده را ذکر نموده است.

۱۶ - تحفه‌ای ارزنده برای مجله گوهر: گوهر، سال دوم، شماره هفتم، آبان ماه ۱۳۵۳، صص ۷۰۳ - ۷۰۱. تصویر سه رباعی از شیخ بهایی با یادداشت‌هایی به خط و امضای اوست که در پشت مجموعه خطی شماره ۵۲۲۲ کتابخانه آستان قدس رضوی، کتابت شده است.

۱۷ - ترجمه احوال و منتخب آثار امین الملک، میرمحمد معصوم خان بکری، متخلص به نامی، منقول از خاتمه تذکره خلاصه الاشعار وزیده الافکار: پارس، دوره اول (۱۹۶۷ م)، شماره ۴ - ۱، صص ۳۲ - ۱.

۱۸ - تکلمه بر مقاله «داستان نخستین سفیر فتحعلی شاه: نگارش حسین محجوبی اردکانی» یغما، سال هجدهم، شماره دوم، اردیبهشت ماه ۱۳۴۴، صص ۹۴ و ۹۳.

این گفتار در بردارنده شرح حال «حاجی خلیل خان» و «محمد نبی خان» از سفرای ایران در دوره قاجار، به نقل از حدیقه الشعراء میرزا محمد دیوان بیگی است.

۱۹ - توژک جهانگیری: وحید، دوره چهاردهم، شماره پی در پی ۱۹۱ - ۱۹۰، فروردین و اردیبهشت ۱۳۵۵، صص ۹۰ - ۸۴. توژک جهانگیری، تألیف نورالدین محمد جهانگیر، از پادشاهان تیموری هند (۱۰۱۴ - ۱۰۳۷ هـ) است.

۲۰ - توضیحی درباره الايضاح عن اصول صناعة المساح: راهنمای کتاب، سال دوازدهم (۱۳۴۸)، صص ۶۱۳ - ۶۱۰.

۲۱ - توضیحی درباره رساله خط: هنر و مردم (دوره جدید)،

سیزدهم، شماره چهاردهم، تیر ماه ۱۳۳۹، ص ۴۰۳ - ۴۰۱.

ترجمه حال عارف ایگی به نقل از کتاب آداب الحربه و الشجاعة فخر مدیر است.

۳۹ - سپهری زواره ای و مرشدی زواره ای: محیط ادب (مجموعه سی گفتار به پاس پنجاه سال تحقیقات و مطالعات سید محمد محیط طباطبائی) به کوشش حبیب یغمائی، سید

جعفر شهیدی، محمد ابراهیم باستانی پاریزی و ایرج افشار، تهران، انتشارات مجله یغما،

۱۳۵۷، ص ۱۴۶ - ۱۵۵.

سپهری و مرشدی، هر دو از سراینندگان سده دهم هجری اند.

۴۰ - سلطان قاجار و یغمای جندقی: یغما، سال هفدهم، شماره دهم، دی ماه

۱۳۴۳، ص ۴۷۳ - ۴۷۹.

سلطان محمد میرزا، ملقب به سیف الدوله و متخلص به سلطان، چهل و چهارمین فرزند ذکور فتحعلی شاه قاجار است.

۴۱ - سندی در باب قتل هلالی و قبر او: یغما، سال شانزدهم، شماره چهارم، تیر ماه ۱۳۴۲، ص ۱۵۷ - ۱۶۰.

این گفتار، شامل ماجرای کشته شدن هلالی جغتائی و اطلاعاتی از مزار هلالی با استناد بر کتاب خلاصة التواریخ قاضی

احمد بن شرف حسین ابراهیمی حسینی قمی است که مشتمل بر سلسله نسب سلاطین صفوی و حالات و وقایع نود و سه ساله آن دولت از آغاز تأسیس تا سال چهارم سلطنت شاه عباس اول

(۹۹۹ هجری) است.

۴۲ - سواد فرمان شاه سلطان محمد خدابنده بن شاه طهماسب صفوی: نامه آستان قدس، سال چهارم (۴۲ - ۱۳۴۱)، شماره ۱۶، ص ۴۳ - ۴۹.

۴۳ - سید مطهر: مجله دانشکده ادبیات مشهد، سال دوم ۱۳۴۵، ص ۱۰۱ - ۱۲۵.

سید مطهر از سراینندگان سده هشتم هجری است.

۴۴ - سیصدمین سال وفات صائب: یغما، سال هجدهم، شماره ششم، شهریور ماه ۱۳۴۴، ص ۲۹۲ - ۲۹۴.

زنده یاد استاد گلچین معانی در این گفتار، با تکیه بر اسناد قرائن تاریخی، سال وفات صائب تبریزی، شاعر نامی دوره صفوی را که تذکره نویسانی چون محمد افضل سرخوش، مؤلف تذکره

بسته‌المیخانه

ماده تاریخ طبع جدید تذکره میخانه ملا عبدالعزیز خراسانی پاریزی
تألیف: سید محمد گلچین معانی که با تصحیح و تعلیقات فاضلانه حضرت
دوست شاعر ناصح کرامی آقای احمد گلچین معانی و تقدیرات
در سال ۱۳۳۹ شمسی و ۱۳۸۰ قمری هجری زیر طبع آراسته شده است
تاریخ قری هجری
کتابی باریک است گلچین کرامت
چراغی در راهش پرواز اند
کتابی که میخانه است ام
او با شمس ساقی و میخانه اند
چهار ششسان بازار نظم
خرمیار این در میخانه اند
سنا بر تاریخ طبعش نوشت
هرست بی بی بر میخانه اند
۱۳۸۰

دستخط استاد همایی درباره تذکره میخانه

۳۲ - حماسه های دینی: نامه آستان قدس، سال چهارم، شماره ۳ - ۲، بهمن ماه ۱۳۴۴، ص ۲۰۳ - ۱۹۳ معرفی ۴۹ حماسه منظوم دینی است.

۳۳ - حدیقه الشعراء ۱۵ (تألیف حاجی میرزا احمد ایشیک آقای شیرازی، معروف به دیوان بیگی): وحید، سال دوم، شماره هشتم، مرداد ماه ۱۳۴۴، ص ۳۲ - ۲۸.

۳۴ - در محضر استاد وحید: وحید، نیمه دوم اسفند ماه ۱۳۵۷ و فروردین ماه ۱۳۵۸، شماره ۲۵۳ - ۲۵۲، ص ۱۰۸ - ۱۰۹.

استاد گلچین در این گفتار، به بیان جریان آشنایی خود با زنده یاد وحید دستگردی و راهیابی اش به انجمن ادبی حکیم نظامی پرداخته است.

۳۵ - دیداری از پایتخت ایران در سال ۱۰۸۵ هجری: هنر و مردم، سال چهارم، شماره ۱۶۰ - ۱۵۹، دی و بهمن ۱۳۵۴، ص ۷۵ - ۶۸.

این گفتار، در بردارنده شرح حال مختصر و ابیاتی از مثنوی مسیر السالکین میر عبدالعالی نجات از سراینندگان نیمه دوم سده یازدهم و آغاز سده دوازدهم هجری است. میرنجات مثنوی مسیر السالکین را در تعریف و توصیف اصفهان سروده است.

۳۶ - ذیل بر حماسه های دینی: نامه آستان قدس، دوره ششم، شماره چهارم، مهر ماه ۱۳۴۵، صص ۷۷ - ۷۶.

معرفی چهار حماسه منظوم دینی به نامهای مختارنامه، شهنشاهنامه حسینی، خلافتنامه حیدری و قریب الفرج در احوال ختم الحجج از زنده یاد علی خاموش یزدی (در گذشته ۱۳۷۹ هـ ق) است. این آثار را فرزند آن مرحوم، بر کتابخانه آستان قدس رضوی، وقف نموده است.

۳۷ - رکن صاین: نشریه فرهنگ خراسان، سال اول (۱۳۳۶)، شماره ششم، ص ۱۸ - ۱۳.

رکن الدین صائن هروی از دانشوران و سراینندگان سده هشتم هجری است.

۳۸ - روزی که قضا باشد و روزی که قضا نیست: یغما، سال

کلمات الشعراء، ۱۰۸۱ هجری ثبت کرده، رد نموده و تاریخ قطعی و صحیح درگذشت صائب را سال ۱۰۸۶ هجری دانسته است.

۴۵ - شاعرانی که شاعره شناخته شده اند (بخش ۱): هنر و مردم، سال چهارم، شماره ۱۶۸، مهر ماه ۱۳۵۵، ص ۷۳ - ۷۰، (بخش ۲): هنر و مردم، سال پانزدهم، شماره ۱۷۰ - ۱۶۹، آبان و آذر ۱۳۵۵، ص ۶۹ - ۶۶، (بخش ۳): هنر و مردم، سال پانزدهم، شماره ۱۷۱، دی ماه ۱۳۵۵، ص ۵۴ - ۵۱، (بخش ۴): هنر و مردم، سال پانزدهم، شماره ۱۷۲، بهمن ماه ۱۳۵۵، ص ۴۴ - ۳۴.

معرفی شاعرانی چون حجابی گلپایگانی، عصمت بخارایی، کوکب خراسانی، حکیم پرتوی شیرازی، کلو علی شیرازی، حاکمی خوافی و... است که برخی از تذکره نویسان، آنان را شاعره پنداشته اند.

۴۶ - شاهکارهای هنری شگفت انگیزی از قرن پنجم و سرگذشت حیرت آور آن: هنر و مردم، سال چهارم، شماره ۱۵۷، آبان ماه ۱۳۵۴، ص ۶۵ - ۴۵.

معرفی قرآنهای خطی است که به قلم ابوعمر و عثمان بن حسین بن ابوسهل و راق غزنوی، از خوشنویسان و مذهبیان زبردست سده پنجم هجری و معاصر آلپ ارسلان و ملکشاه سلجوقی، کتابت شده است.

۴۷ - شاهنامه کاترین (نخستین کتاب فارسی چاپ روسیه): وحید، سال دوم، شماره سوم، اسفند ماه ۱۳۴۳، ص ۶۸ - ۶۶. این شاهنامه را سراینده ای به نام و تخلص اشرفی - که گویا اهل آذربایجان بوده - در مآثر و آثار کاترین کبیر، امپراطریس روسیه (۱۷۲۹ - ۱۷۹۶ م) سروده است.

۴۸ - شرح حال مشکان طبسی: ارمغان، سال بیست و چهارم (۱۳۲۸)، ص ۶۸ - ۶۰.

سید حسن مشکان طبسی، مستشار دیوان عالی کشور و عضو هیأت تحریریة مجموعه حقوق بود که در دی ماه ۱۳۲۷ در تهران، روی در نقاب خاک کشید.

۴۹ - شریف تبریزی: نشریه دانشکده ادبیات تبریز، سال پانزدهم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۴۲، ص ۴۶۶ - ۴۵۶، سال شانزدهم، شماره اول، بهار ۱۳۴۳، ص ۲۹ - ۷.

شریف تبریزی از سراینندگان نامی سده دهم هجری و از جمله شاگردان مولانا لسانی شیرازی (در گذشته ۹۴۱ ه) است.

۵۰ - شعر و شاعری اسرار سبزواری: نشریه دانشکده علوم معقول و منقول مشهد (دانشکده الهیات)، سال اول (۱۳۴۷)،

ص ۶۳ - ۵۱.

حاج ملا هادی سبزواری از حکمای بزرگ سده سیزدهم هجری است که افزون بر رسالات بهامندی که در حکمت تألیف کرده، ذوق شاعرانه هم داشته و در شعر، اسرار متخلص می نموده است.

۵۱ - صائب در نظر بزرگان زمان خود: مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد، سال پنجم (۱۳۴۸)، شماره سوم، ص ۴۵۸ - ۴۳۶.

این مقاله، شامل شرح صائب از قصص الخاقانی ولی قلی شاملو، دو نامه از میرزا طاهر وحید قزوینی به صائب، نامه ای از میرزا محمد فصیح، برادر میرزا طاهر وحید قزوینی به همو، نامه ای از محمد امینای وقاری به همو، چکامه ای از ملا محمد اشرف مازندرانی در ستایش صائب ابیاتی از مثنوی مسیر السالکین میرعبدالعالی نجات اصفهانی در ستایش همو، دیوان میرزا صائب، بیتی چند مبین حال از مولانا صائب و نمونه نثر وی است.

۵۲ - صفی نوریخشی رازی: ارمغان، دوره چهارم، شماره ۹، آذرماه ۱۳۵۰، صص ۶۹۲ - ۶۹۰.

صفی الدین محمد نوریخشی رازی از شاعران سده دهم هجری است.

۵۳ - صندوقچه کیفیت: هنر و مردم (دوره جدید)، شماره ۸۹، اسفند ماه ۱۳۴۸، صص ۴۶ - ۴۵.

توضیحاتی است درباره صندوقچه کیفیت که در روزگار صفویه، جعبه ای نفیس را می گفتند که درون آن، خانه خانه و محتوی انواع مکفیات بوده است.

۵۴ - عصمت بخارایی: نامه آستان قدس، شماره ۲۰، فروردین ۱۳۴۴، صص ۴۸ - ۴۴.

خواجه عصمت الله بن خواجه مسعود بخارایی، از سراینندگان نامی نخستین نیمه سده نهم هجری است که در چکامه سرایی، تصویری تخلص می کرده و در غزل پردازی، عصمت.

۵۵ - عنوان تبریزی: نشریه دانشکده ادبیات تبریز، سال یازدهم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۳۸، صص ۴۰۸ - ۴۰۲.

چلبی ولد حاجی محمد صالح، متخلص به عنوان و مشهور به عنوان تبریزی، از سراینندگان نیمه دوم سده یازدهم هجری و از همروزگاران صائب تبریزی است.

۵۶ - غزلی در دیوان حکیم صفای اصفهانی: وحید، سال هفتم، شماره ۴، فروردین ۱۳۴۸، صص ۲۸۷ - ۲۸۵.

۵۷ - فرمان سلطان حسین میرزا بایقرا در باب سفر حج مولانا

- اهلی خراسانی: نشریه فرهنگ خراسان، سال سوم (۱۳۴۰ - ۱۳۳۹)، شماره ۹ - ۸، ص ۱۴ - ۱۰.
- اهلی ترشیزی یا اهلی خراسانی، از سراینندگان نامی سده نهم هجری (در گذشته ۹۰۲ هـ) است.
- ۵۸ - فرهنگ نویسی در هند و پاکستان (۱۶): راهنمای کتاب، سال ششم (۱۳۴۲)، ص ۵۱ - ۴۶.
- نقدی است که استاد گلچین معانی بر کتاب فرهنگ نویسی در هند و پاکستان تألیف شهریار تقوی نوشته است.
- ۵۹ - فهرست نسخه‌های خطی دانشکده ادبیات و دانشکده حقوق و کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران (از محمد تقی دانش پژوه): سخن، سال سیزدهم (۴۲ - ۱۳۴۱)، ص ۳۷۸ - ۳۷۳.
- توضیحی در باب مذکور است.
- ۶۰ - قدیمی ترین قرآن وقفی در کتابخانه آستان قدس: یغما، سال بیستم، شماره یازدهم، بهمن ماه ۱۳۴۶، ص ۵۹۲ - ۵۸۶.
- ۶۱ - تاریخ وقف این قرآن، ربیع الاول سال ۳۹۳ هجری، و واقف آن، ابوالقاسم منصور بن محمد بن کثیر است.
- ۶۲ - قمارنامه مشتری طوسی: راهنمای کتاب، سال هجدهم، شماره‌های ۹ - ۷، مهر و آذر ۱۳۵۴، ص ۶۳۲ - ۶۲۸.
- حاج ابراهیم حسام الشعراء، متخلص به مشتری، از سراینندگان دوره قاجار است.
- ۶۳ - کنایات در اشعار صائب: صائب سبک هندی، به کوشش محمد رسول دریا گشت، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۵، ص ۱۹۷ - ۱۷۷.
- ۶۴ - گلشن راز و شروح مختلف آن: نسخه‌های خطی (دفتر ۴)، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۴۴، ص ۱۲۴ - ۵۳.
- معرفی پنجاه شرح و نقد بر گلشن راز شیخ محمود شبستری است با ذکر مشخصات نسخ چاپی و خطی آنها.
- ۶۵ - گنجینه شیخ صفی: نشریه کتابخانه ملی تبریز (گنجینه شیخ صفی)، شماره ۱۶، آبان ماه ۱۳۴۸، ص ۹۴ - ۱.
- متن صورت قدیمی نسخ خطی و اشیاء موجود در بقعه شیخ صفی الدین اردبیلی است.
- ۶۶ - گنجینه قرآن: نامه آستان قدس، دوره هفتم (۱۳۴۷)، شماره ۳ - ۲، ص ۱۵۵ - ۱۴۹.
- ۶۷ - گود مقدس: آموزش و پرورش، سال چهل و هفتم (۱۳۵۶)، ص ۳۳۳ - ۲۲۷.
- ۶۸ - گوشه‌ای از تاریخ سیاسی و دیپلماسی ایران (واقعه قتل گریبایدوف): نشریه وزارت امور خارجه، دوره سوم (۱۳۴۵)، شماره
- سوم، ص ۱۱۶ - ۱۱۳.
- ۶۹ - مجمع الفریس (۱۷) (تحریر چهارم): مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد، سال دهم، شماره اول، بهار ۱۳۵۳، ص ۱۲۷ - ۱۰۵.
- ۷۰ - مجموعه البدایع: هنر و مردم (دوره جدید)، شماره صد، بهمن ماه ۱۳۴۹، ص ۸ - ۶. مجموعه البدایع، عنوان دیوان میرزا سلطان خلیل بن میرزا میرانشاه بن امیر تیمور گورکانی است که به دست مذهبان و نقاشان چیره دست دوران شاهرخی، مورد تذهیب و تصویر قرار گرفته و خواجه عصمت بخارایی، چکامه‌ای در ستایش و وصف آن سروده است.
- ۷۱ - محمد صوفی مازندرانی: گوهر: سال دوم (۱۳۵۲)، ص ۴۴۷ - ۲۳۸.
- محمد صوفی مازندرانی از شاعران سده یازدهم است.^{۱۸}
- ۷۲ - مرآة الأذوار و مرآة الأخبار: مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد، سال هشتم، شماره اول، بهار ۱۳۵۱، ص ۹۶ - ۸۷، مرآة الأذوار و مرآة الأخبار که به تاریخ لاری هم معروف است، اثر مصلح الدین لاری (در گذشته ۹۸۰ هـ) است که به نام سلطان حسین عثمانی (۹۲۶ - ۹۷۴ هـ) تألیف کرده است.
- ۷۳ - مراسم باشکوه تعزیه داری در سلسله سلاطین قطبشاهی: نامه آستان قدس، شماره هیجدهم، امرداد ماه ۱۳۴۳، ص ۳۰ - ۲۰.
- سلاطین قطبشاهی (۹۳۵ - ۱۰۹۸ هـ) هر سال از آغاز ماه محرم تا روز عاشورا را با شکوه و جلال هرچه تمامتر، مراسم تعزیه داری حضرت سیدالشهدا (ع) را بر پا می داشتند و خود با تمام ارکان دولت، در آن شرکت می جستند و سوگواری می کردند. استاد گلچین معانی، شرح این مراسم را به نقل از کتاب حدیقة السلاطین نظام الدین احمد صاعدی شیرازی آورده است.
- ۷۴ - مرگ عبرت انگیز اعتمادالسلطنه: راهنمای کتاب، سال دهم (۱۳۴۶)، صص ۱۰۳ - ۱۰۲.
- ۷۵ - مضامین تکراری در دیوان صائب: مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی (یادنامه شادروان استاد مجتبی مینوی)، سال دوازدهم، شماره مسلسل ۴۸، زمستان ۱۳۵۵، ص ۶۵۲ - ۶۲۵.
- ۷۶ - معرفی یک نسخه خطی (روضه الصفویه): یغما، سال پانزدهم، شماره هشتم، آبان ماه ۱۳۴۱، ص ۳۶۱ - ۳۵۸.
- روضه الصفویه، تألیف میرزا بیگ بن حسن حسینی جنادی است.^{۱۹}

۷۷ - معین الدین چشتی و معین الدین فراهی: یغما، سال بیست و چهارم، شماره سوم، خرداد ۱۳۵۰، ص ۱۷۹ - ۱۷۷. این گفتار، در واقع تکمله‌ای است که استاد گلچین معانی بر مقاله «خواجه معین الدین چشتی و حافظ» نوشته دکتر مهدوی غروی نگاشته است. استاد در این مقاله، منابعی تازه برای تفحص در شرح حال معین الدین چشتی (در گذشته ۶۳۳ هـ) برشمرده و به رفع اشتباه دکتر غروی در انتساب ابیاتی چند به معین الدین چشتی پرداخته است.

۷۸ - معمای دیوان مخفی: هنر و مردم، دوره چهاردهم (۱۳۵۵)، شماره ۱۷۲، ص ۱۴ - ۹.

۷۹ - ملک الشعراء قدسی مشهدی: دانش، سال سوم، شماره ششم، آبان ۱۳۳۲، ص ۳۴۵ - ۳۴۱.

حاجی محمد جان قدسی مشهدی، از سراینندگان توانای دوره صفوی است. ۲۰

۸۰ - مولانا صائب تبریزی: وحید، دوره سیزدهم، شماره مسلسل ۱۸۸، بهمن ۱۳۵۴، صص ۱۱۳۸ - ۱۰۸۶ - ۱۰۸۵. یادداشت‌های کوتاهی است بر پاره‌ای از سروده‌های صائب، شاعر نامی دوره صفوی.

۸۱ - مهر و نقش مهر: هنر و مردم، سال شانزدهم، شماره ۱۹۲ - ۱۹۱، شهریور و مهر ماه ۱۳۵۷، صص ۶۳ - ۴۲.

توضیحاتی است درباره مهرها و نقوش روی آنها، نقش مهرها در تبیین سنن و آداب اجتماعی، ترکیباتی که با واژه مهر در شعر و ادب پارسی ساخته شده و...

۸۲ - میر حسین کفری تربتی: نشریه فرهنگ خراسان، سال چهارم، شماره ۲ - ۱، اردیبهشت ۱۳۴۱، صص ۲۰ - ۱۷.

کفری تربتی از سراینندگان نیمه نخستین سده یازدهم هجری است.

۸۳ - میر رباعی و شیخ رباعی (دو شاعر همزمان و همزمان از سرزمین خراسان): فرخنده پیام (مجموعه مقالات تحقیقی، علمی)، مشهد، انتشارات دانشگاه مشهد، ۱۳۵۹، صص ۳۰۱ - ۲۸۸

سید محمد جامه باف، متخلص به کفری و مشهور به میر رباعی از سادات حسنی تربت، و مقصود تیرگر هروی الاصل، مشهور به شیخ رباعی از سراینندگان سده دهم هجری هستند.

۸۴ - میر منصور ترمذی و فرزند برومندش میر سیدعلی جلالی، شاعر و مصور: هنر و مردم، سال شانزدهم، شماره ۱۸۳، دی ماه ۱۳۵۶، صص ۲۹ - ۲۱.

هر دو از شاعران و نقاشان سده دهم هجری می باشند که استاد گلچین معانی، با استناد بر سرچشمه‌هایی چند، به شناسایی آنها پرداخته و نمونه‌هایی از کارهای تصویرگری آنها را آورده است. ۸۵ - میرنجات اصفهانی: وحید، سال اول، شماره سوم، اسفند ماه ۱۳۴۲، صص ۱۸۱ - ۱۷۵، شماره چهارم، فروردین ماه ۱۳۴۳، صص ۲۴۶ - ۲۴۵، شماره پنجم، اردیبهشت ۱۳۴۳، صص ۳۶۴ - ۳۶۲.

میر عبدالعالی نجات اصفهانی از سراینندگان نیمه دوم سده یازدهم و آغاز سده دوازدهم هجری است.

۸۶ - نادرشاه و جنگ کرنال: دوره سیزدهم، شماره ۷ - ۶، مهر و آبان ۱۳۴۱، صص ۷۰۲ - ۶۹۲.

نقل واقعه‌ای از لشکرکشی نادر شاه و شرح حال برهان الملک، از بزرگان نیشابور، با استناد بر تذکره ریاض الشعراء واله داغستانی است.

۸۷ - نشانی دهلوی (ملا علی احمد مهر کن): هنر و مردم، سال هفدهم، شماره ۱۹۳، آبان و آذر ۱۳۵۸، صص ۶۳ - ۲۹.

ملا علی احمد مهرکن دهلوی، متخلص به نشانی (در گذشته ۱۰۱۹ هـ) فرزند شیخ حسن دهلوی، متخلص به نقشی (در گذشته ۹۸۸ هـ) است. پدر و پسر هر دو شاعر، عارف و خوشنویس بودند و تخلص آنها، ناشی از پیشه مهرکنی شان است.

۸۸ - نظری بر تذکره نصر آبادی: نامواره دکتر محمود افشار (ج ۴)، به کوشش ایرج افشار و با همکاری کریم اصفهانیان، تهران، بنیاد موقوفات محمود افشار، ۱۳۶۷، صص ۱۹۷۳ - ۱۹۸۵.

۸۹ - نظری به توزک جهانگیری نسخه خطی کتابخانه آستان قدس رضوی و شرحی پیرامون بازیگران بنگالی وصوص حکیم علی گیلانی: هنر و مردم، سال دوازدهم، شماره ۱۴۱ - ۱۴۰، خرداد و تیر ۱۳۵۳، صص ۸۴ - ۷۴.

۹۰ - نفائس کتابخانه آستان قدس (جواهر الخیال): نامه آستان قدس، شماره نوزدهم، آذر ماه ۱۳۴۳، صص ۹۶ - ۹۰.

جواهر الخیال، مجموعه رباعیات از سراینندگان پارسی زبان است که امیر محمد صالح رضوی مشهدی، آن را در پایان سده یازدهم هجری، گردآوری نموده است.

۹۱ - نفائس کتابخانه آستان قدس (مصحف بابری): نامه آستان قدس، شماره ۲۱، دی ماه ۱۳۴۳، صص ۶۴ - ۶۰.

در کتابخانه آستان قدس رضوی، مصحفی است به خطی غریب و ناشناخته، وقفی سلطان حسین صفوی که در نیمه نخستین سده دهم هجری کتابت گردیده است. خط شناسان و

پژوهشگران، نتوانسته اند رمز و راز این خط غریب را دریابند، اما به نظر استاد گلچین معانی، این مصحف، به خط ابداعی ظهردین محمد بابر پادشاه، مؤسس سلسله تیموری کنایه گردیده است. یکی از کارهای او که جنبه تفننی داشته و قبول عام نیافته، اختراع خط بسیار دشوار بابری است که نخستین بار، بدان مصحفی تحریر نموده و به مکه معظمه فرستاده است.

۹۲ - نفائس کتابخانه آستان قدس (طرب المجالس): نامه آستان قدس، سال ششم، شماره اول، مرداد ماه ۱۳۴۶، ص ۸۵ - ۷۵.

طرب المجالس، کتابی است در اخلاق و حکم و مواعظ و معارف الهی از امرحسینی سادات هروی، از عرفای پرآوازه نیمه دوم سده هفتم و آغاز سده هشتم هجری. ۲۱

۹۳ - نگاهی به دائرةالمعارف بزرگ اسلامی (نقدی بر جلد اول دائرةالمعارف بزرگ اسلامی از لحاظ تاریخ، جغرافی و تراجم دانشمندان اسلامی): آینه پژوهش، سال اول، شماره ششم، فروردین و اردیبهشت ۱۳۷۰، ص ۵۸ - ۵۴.

۹۴ - نویدی شیرازی (۹۲۰ - ۹۸۸ ه): وحید، سال سوم، شماره مسلسل ۲۸، فروردین ماه ۱۳۴۵، ص ۳۶۴ - ۳۴۰.

علی بن عبدالؤمن، ملقب به زین العابدین و مدعو به عبدی بیگ و متخلص به نویدی و عبدی، از ادبا و شعرای نامی سده دهم هجری است.

۹۵ - واسوخت (تأثیر شعر بافقی در اردو): هلال، ج ۱۹، شماره ۲ (شماره مسلسل ۱۱۲)، خرداد ۱۳۵۰، مه ۱۹۷۱ م، ص ۹ - ۱۲.

توضیح مختصری است درباره شیوه شاعرانه واسوخت که گویا در سده دهم هجری، توسط وحشی بافقی رواج یافت. استاد گلچین معانی، این گفتار را به عنوان جواب و در واقع، به عنوان توضیح بر مقاله دکتر اویس صالح صدیقی، به نام «تأثیر شعر بافقی در اردو» نوشته است.

۹۶ - واقعه چشمه سبز: نشریه فرهنگ خراسان، سال پنجم، شماره ۲ - ۱، دی ماه ۱۳۴۲، ص ۴۸ - ۴۶.

۹۷ - هندوستان از دریچه چشم شاعران: نامه مینوی، زیر نظر حبیب یغمائی و ایرج افشار، با همکاری محمد روشن، تهران، چاپخانه کاویان، ۱۳۵۰، ص ۳۹۴ - ۳۷۷.

این گفتار، در بردارنده ابیاتی از سرایندهان، و در واقع، دیدگاهها و داوریهای آنان درباره هندوستان است. هر سراینده ای مهاجر از دوران صفوی، نسبت به وضعی که در آن سامان داشته،

ابراز نظرها و داوریهایی کرده که در ابیاتی از سروده هایشان تجلی نموده است.

۹۸ - یادى از علامه فقید سید حسن مشکان طیبی: نامه آستان قدس، دوره هشتم، شماره اول و دوم، اسفند ۱۳۴۸، ص ۱۰۷ - ۹۸.

۹۹ - یک غزل نهصد و پنجاه ساله: یغما، سال هجدهم، شماره پنجم، مرداد ماه ۱۳۴۴، ص ۲۶۰ - ۲۵۷.

رفع اشتباه زنده یاد سعید نفیسی درباره غزلی است که وی به رودکی نسبت داده:

هر باد که از سوی بخارا به من آید

زو بوی گل و مشک و نسیم سمن آید

این غزل در کتاب (اسرار التوحید، چاپ زنده یاد صفا، ص ۲۹۴) نقل شده و زنده یاد گلچین معانی، با استناد بر تذکره عرفات العاشقین اوحدی، آن را از شیخ کبیر، ابوحفص بنجیر (در گذشته ۴۷۲ ه) سرسلسله آل بنجیر و از مصاحبان ابوسعید بن ابی الخیر دانسته است.

۱۰۰ - یوسف و زلیخا: نشریه دانشکده ادبیات تبریز، سال هفدهم، شماره سوم، پائیز ۱۳۴۴.

استاد در این گفتار، به معرفی و نقل ابیاتی از یوسف و زلیخای شاهین بوشهری (از سرایندهان سده هشتم هجری)، یوسف و زلیخای محمود بیگ سالم تبریزی و یوسف و زلیخای حبیبی کابلی (از همروزگاران اورنگریب عالمگیر پادشاه) پرداخته است.

فهرست نگاری

۱ - فهرست چند مجموعه کتابخانه مجلس شورای ملی: نسخه های خطی (دفتر پنجم)، زیر نظر محمدتقی دانش پتروه و ایرج افشار، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۴۶، ص ۲۰۳ - ۱۵۳.

استاد گلچین معانی، در این فهرست به معرفی ۲۰۶ مجموعه (مشمول بر ۱۲۰۰ عنوان رساله) پرداخته است.

۲ - فهرست کتب خطی کتابخانه آستان قدس رضوی (ج ۷، بخش ۲ - ۱): مشهد، انتشارات اداره کتابخانه، ۱۳۴۶، ۱۰۱۵ ص.

بخش نخست این فهرست به معرفی کتب و رسائل وابسته به تاریخ و افسانه (تاریخ، سیره، تذکره، افسانه، سفرنامه و روزنامه) و بخش دوم به معرفی کتابهای ادبی، اختصاص یافته است.

۳ - راهنمای گنجینه قرآن: مشهد، ۱۳۴۷، ۳۷۳ ص.

استاد گلچین در این فهرست، به معرفی ۲۱۵ قرآن خطی محفوظ در کتابخانه آستان قدس رضوی از سده سوم تا سده چهاردهم هجری پرداخته است.

۴ - فهرست قسمتی از کتب خطی کتابخانه مرحوم عبدالحسین بیات: نسخه‌های خطی (دفتر ششم) زیر نظر محمد تقی دانش‌پژوه و ایرج افشار، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۴۸، ص ۱۱۷ - ۶۳.

در این فهرست، ۷۸ کتاب و مجموعه معرفی گردیده است.
۵ - فهرست کتب خطی کتابخانه آستان قدس رضوی (ج ۸): مشهد، انتشارات اداره کتابخانه، ۱۳۵۰، ۵۳۳ ص ۷.
استاد گلچین معانی، در این فهرست، به معرفی ۶۶۳ کتاب و رساله در دانش و ریاضی پرداخته است.

بزرگ به خاک سپرده شد. آیا وجود پژوهشگری چون او، دوباره به ظهور خواهد پیوست؟

در روزگاری که بسیاری از مدعیان پژوهشی، در طلب نام و نان، به هر دری، سر می‌زنند و به هر جایی، رو می‌کنند و با ارائه کارهای بی‌مایه، آوازه‌ای دروغین به نام خود می‌بندند، استاد گلچین معانی، به دور از هنگامه‌های فرهنگی، در کنج کتابخانه انزوا می‌گزیند، شاهکارهای ادبی و فرهنگی می‌آفریند و از بن دندان و صمیم دل، به اعتلای فرهنگ ایرانی-اسلامی همت می‌گمارد:

گلچین! به جز کتاب مرا نیست مونسی

دایم کتابخانه از آنم نشیمن است

آری، همت اگر بلند باشد، تعلقات نمی‌تواند مرد را زبون خود

کند: ۲۲

گلچین! از آن به هر دو جهان، پشت پا زدیم

کاین هر دورابه همت والا نخواستیم^{۲۳}

در پایان این گفتار بلند، از اساتید بزرگوار، استدعا دارم که با ارائه مقالات و خاطرات خود، ما را در فراهم کردن یادنامه‌ای برای آن بزرگمرد، یاری فرمایند.

سرایندگی

دیوان گلچین، تهران، سلسله نشریات ما، ۱۳۶۲، ۳۳۹ ص.
در ۱۶ اردیبهشت امسال، در ۸۳ سالگی، هستی استاد گلچین، چون رودی سترگ و متلاطم، به دریای ابدیت پیوست و وجود این بزرگمرد فرهنگ و ادب ایران، در مقبره‌الشعرای خراسان

پی‌نوشت‌ها:

- ۱ - شادی آبادی از شارحان نامی دیوان خاقانی در سده دهم هجری است. متأسفانه شرح او تا کنون چاپ نشده است.
- ۲ - کیهان فرهنگی، سال هشتم، شماره هشتم، بهمن ماه ۱۳۷۰، ص ۴ (تاریخ تذکره‌ها در گفتگو با استاد احمد گلچین معانی)
- ۳ - محبوب، محمد جعفر (زنده یاد)، تاریخ تذکره‌های فارسی (انتقاد کتاب)، راهنمای کتاب، سال سیزدهم، شماره ۹ - ۸، آبان و آذر ۱۳۴۹، ص ۶۲۲.
- ۴ - همان، ص ۶۲۳.
- ۵ - مایل هروی، نجیب، یا کاروان هند از کاروان هند، آینه پژوهش، سال سوم، شماره چهارم (شماره پیاپی ۱۶)، آذر - دی ۱۳۷۱، ص ۳۸.
- ۶ - رک: روزنامه اطلاعات، پنجشنبه ۲۲ اردیبهشت ۱۳۷۹، ص ۶.
- ۷ - زنده‌یاد استاد غلامحسین یوسفی گفته است: «بیست و پنج سال کار مداوم در کتابخانه‌های ملی، ملک، مجلس شورای ملی و آستان قدس رضوی و سر و کار داشتن دائمی با کتابها و نسخه‌های خطی و تذکره‌ها و آثار ادبی و

و تحشیه دکتر عبدالحسین نوائی درسالهای ۶۶ - ۶۵ - ۱۳۶۳ در تهران (انتشارات زرین) چاپ شده است.

۱۶ - فرهنگ نویسی در هند و پاکستان، به سال ۱۳۴۱ در تهران

۱۷ - فرهنگ مجمع الفرس به کوشش دکتر محمد دبیر سیاقی، در سه جلد، به سالهای ۴۰ - ۱۳۳۸ در تهران (کتابفروشی علی اکبر علمی) چاپ شده است.

۱۸ - دیوان محمد صوفی مازندرانی به اهتمام زنده‌یاد طاهری شهاب چاپ شده است.

۱۹ - روضة‌الصفویه به تصحیح و کوشش غلامرضا طباطبائی مجد به سال ۱۳۷۹ در تهران (بنیاد موقوفات محمود افشار) چاپ شده است.

۲۰ - دیوان قدسی مشهدی، به تصحیح استاد قهرمان، به سال ۱۳۷۵ در مشهد (انتشارات دانشگاه فردوسی) چاپ شده است.

۲۱ - طب المجالس به اهتمام سید علی‌رضا مجتهدزاده، به سال ۱۳۵۲ در مشهد (کتابفروشی باستان) چاپ شده است.

۲۲ - دیوان گلچین، ص ۱۲۳.

۲۳ - همان، ص ۹۵.

مطالعات و تتبعات فراوان، سبب شد گلچین از کتابشناسان معدود کشور به شمار آید. (چشمه روشن «دیداری با شاعران»، تهران، انتشارات علمی، چاپ دوم ۱۳۶۹، ص ۷۰)

۸ - میراث جاویدان، سال دوم، شماره اول، بهار ۱۳۷۳، ص ۱۱۷ (همچو آینه سراپا غرق حیرت کن مرا: گفتگو با استاد احمد گلچین معانی)

۹ - کیهان فرهنگی، سال هفتم، شماره هشتم، بهمن ماه ۱۳۷۰، صص ۴ - ۳.

۱۰ - چشمه روشن، صص ۷۰۴ - ۷۰۳.

۱۱ - بسیاری از مقالات استاد گلچین را گرد آورده‌ایم و اگر خدا بخواهد، بر آنیم که تمام آنها را در مجموعه‌ای به چاپ برسانیم.

۱۲ - لطائف الطوائف، چاپ چهارم ۱۳۶۲، صص چهارده.

۱۳ - رک: برگ بی‌برگی (یادنامه استاد رضا مایل هروی)، به کوشش نجیب مایل هروی، تهران، طرح نو، ۱۳۷۸، صص ۴۳۴ - ۲۸۷.

۱۴ - میراث اسلامی ایران (دفتر ششم)، به کوشش رسول جعفریان، قم، کتابخانه آیه‌الله العظمی مرعشی نجفی، ۱۳۷۶، ص ۷۱۹.

۱۵ - حدیقه‌الشعراء در سه جلد با تصحیح و تکمیل